ENEIDA LUI TOHĂNEANU SAU DESPRE POLEMICA IMPLICITĂ (AMINTIRI)

I. FUNERIU

Cuvinte-cheie: *arhaism, estetică, expresivitate, neologism, polemică, traducere*

Cei care l-au cunoscut îndeaproape pe profesorul Tohăneanu ştiu că acesta ocolea ori de câte ori putea polemica. Asta nu din laşitate sau de teama de confruntări directe, ci pentru că — mi-a mărturisit temerea sa odată — la noi polemica se mută de pe tărâmul ideatic pe cel al persoanei, transformându-se în pamflet. Preoponenții [sic!] recurg, fără scrupul de metodă, la argumente din afara „chestiei" — cum zicea pe vremuri Maiorescu adresându-se lui Gherea —, şi înlocuiesc dezbaterea onestă a ideilor cu atacuri *ad hominem*. Reamintesc o întâmplare pe care am povestit-o cândva pe larg. Ignat Florian Bociort, colegul său de la facultate, a publicat în suplimentul literar al cotidianului timişorean de pe vremuri, *Drapelul roşu,* un articol denigrator la adresa lui Alexandru Graur, făcând aluzie, între altele, la originea etnică a savantului şi citând chiar nişte versuri penibile cu aluzii la circumcizie. Într-un cerc restrâns de prieteni, domnul Tohăneanu şi-a manifestat disprețul pentru asemenea ignobilă manifestare publică. Revoltat la rându-mi, i-am reproşat profesorului că nu a replicat la acest atac nedemn cu atât mai mult cu cât era cel mai îndreptățit să o facă: ştiam, din relatările sale anterioare, cât respect îi purta lui Graur pe care l-a cunoscut îndeaproape de pe vremea studiilor universitare de la Bucureşti; i-am mai spus, aproape insolent, că, dacă am regretat ceva vreodată în ceea ce-l priveşte, apoi acest lucru a fost absența spiritului polemic din opera sa. În loc de răspuns, la plecare (eram acasă la d-sa), mi-a

BDD-A23958 © 2014 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.25 (2026-11-07 16:08:23 UTC)

înmânat un articol elogios despre Graur pe care-l publicase la numai câteva zile după infamul articol al lui Bociort. Profesorul a înțeles că, pentru a polemiza direct cu autorul, ar fi nevoit să lupte pe terenul acestuia, coborând discuția în zone imunde, fiindcă la înjurătură eşti nevoit să răspunzi tot cu înjurătură, dacă nu vrei să pierzi bătălia, la cuțit sau glonț, tot cu cuțit sau glonț, dacă nu vrei să mori. Ştim bine, toți cei dintre noi care l-am cunoscut, că d-sa nu putea accepta nici în ruptul capului o „dezbatere" la un nivel atât de jos; în acelaşi timp însă nici nu putea să rămână indiferent la o asemenea ticăloşie. Tocmai de aceea a preferat polemica implicită, mai discretă, dar poate mai eficace.

O altă întâmplare. Am asistat cu mulți ani în urmă la o discuție, amicală de data aceasta, între latinişti. Mă aflam la Bucureşti, invitat la susținerea unei teze de doctorat. Din comisie făceau parte doi prieteni buni „întru lătinie" (cum îi plăcea să articuleze magistrului): Iancu Fischer şi G.I. Tohăneanu. Au fost colegi în studenție, în chiar clasa acad. Alexandru Graur. (Cunoscând acest lucru, m-a surprins faptul că nu se tutuiau, ci se adresau unul altuia cu... *dumneata*.) Alt mare clasicist, Dan Sluşanschi, era şi el prezent, ca invitat la susținerea tezei şi apoi la „celebrarea succesului", unde, la un moment dat, a venit vorba despre Vergilius. Nici Tohăneanu şi nici Sluşanschi n-au ascuns că i-ar tenta[1] traducerea integrală a *Eneidei.* Oarecum mai direct şi mai explicit, Sluşanschi susținea că neologismele nu ar trebui ocolite, dar că slavonismele ar trebui evitate, atât cât se poate, pentru a pune în valoare mai bine elementul latin; părea convins că această opțiune ar fi un elogiu adus celui mai mare poet al antichității romane şi, în acelaşi timp, că ar sublinia mai pregnant latinitatea românei. Iancu Fischer părea să-l aprobe. La un moment dat a făcut trimitere explicită la Călinescu, invocând cunoscutul pasaj de la începutul *Istoriei literaturii române de la*

[1] Memoria nu cred să mă înşele, deşi în prefața-i la traducerea *Eneidei,* Dan Sluşanschi scrie: „Încheind, în 1998, retraducerea completă, numai în metru originar, a poemelor homerice […], nu aveam, la început, de gând să continui cu *Eneida.*" (V. *Prefața* la Publius Vergilius Maro, *Eneida,* Editura Paideia, Bucureşti, 2000, p. 19.)

BDD-A23958 © 2014 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.25 (2026-11-07 16:08:23 UTC)

origini până în prezent. Reamintesc fragmentul călinescian pe care-l redau *in extenso*:

„Fondul slavon izbeşte numaidecât prin sunetele gângăvite, gâfâite, sumbre, de un grotesc trist adeseori, prin coloarea grea care duce de obicei la vorbirea «neaoşă». Fie pentru că vin de la un popor mocnit, închis la suflet, cu ideaţia mai grea şi încărcat de toate nelămuririle migraţiei, fie din cauză că autohtonul a împrumutat acele cuvinte care notau o stare nouă de lucruri, vocabularul de origină slavonă exprimă pierderea demnităţii umane, inegalitatea, raporturile aspre de atârnare, umilinţa, necesitatea. Stăpâni nedoriţi au venit siluind sufletele, trezind mizantropia. Multe cuvinte arată infirmităţi sufleteşti şi trupeşti şi sunt apte pentru pictarea monstruosului: *mârşav, scârnav, trândav, gângav, gârbov, cârn, pleşuv, curvar, năuc, prost, tâmp.* Acum stau faţă în faţă noul *jupân* şi *stăpân* (care e *bogat, lacom, mândru, dârz, straşnic, grozav, năpraznic*) şi *robul: sărac, slab, blajin.* De la stăpân îţi vin, când eşti *slugă,* toate relele: *bazaconia, munca, osânda, truda, ostenirea, tânjirea, boala, scârba, năpasta, năcazul, ciuda, jinduirea, jertfa, ponosul, jalea, pacostea.* Stăpânul te *plăteşte,* te *hrăneşte,* te *miluieşte,* te *dăruieşte.* Lui te *jeluieşti,* te *tângui,* te *smereşti.* Cu el te *sfădeşti* şi ai *pricină.* El te *dojeneşte,* te *căzneşte,* te *munceşte,* te *obijduieşte,* te *prigoneşte,* te *huleşte,* te *goneşte,* te *izbeşte,* te *răzbeşte,* te *sdrobeşte,* te *striveşte,* te *prăpădeşte,* te *sminteşte,* te *beleşte.* Alte cuvinte trezesc teroarea mişcărilor turburi de adunări umane (*gloată, grămadă, ceată, norod, pâlc*) calamităţile (*potop, pojar, vifor, prăpăd, răzmeliţă, răscoală, răzvrătire, pribegire*), cu sonuri ce înspăimântă (*răcnire, hohotire, plescăire*) sau intră în lumea haoticului, a groazei infernale şi escatologice (*primejdie, taină, clătire, nălucire, prăpastie, beznă, iad*)”[2].

Profesorul Tohăneanu asculta tăcut, poziţia lui părea a fi una aprobatoare, dar eu am simţit în privirea sa o mică rezervă, ba chiar un uşor scepticism în această privinţă. După 20 de ani, a venit replica. Tot discretă şi tot implicită...

[2] George Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent,* Bucureşti, Fundaţia Regală pentru literatură şi artă, 1941, p. 12.

BDD-A23958 © 2014 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.25 (2026-11-07 16:08:23 UTC)

...Eram prins în activitatea editurii Antib când profesorul a predat manuscrisul cu traducerea integrală a *Eneidei,* editorului Ion Nicolae Anghel, directorul editurii. M-am oferit voluntar să efectuez corecturile în şpalt (tipografii nu trecuseră încă la computer). Marcat de discuţiile la care am asistat cu atâţia ani în urmă şi de vehemenţa textului călinescian pe care-l recitisem cu puţin înainte de a începe corectura, am urmărit în mod special prezenţa slavonismelor în varianta românească a epopeii propuse de G.I. Tohăneanu; am constatat foarte repede că acestea n-au fost deloc ocolite, dimpotrivă prezenţa lor era una substanţială. M-am bucurat că, peste alţi câţiva ani, într-un referat la o teză de doctorat despre variantele *Eneidei* în româneşte, Otilia Hedeşan[3] a remarcat această subtilitate textologică: anume paradoxul (aparent numai, se va vedea asta mai jos) că, într-o operă de o viaţă în care Tohăneanu a scris şi a vorbit cu pasiune despre latinitatea românei, atunci când traduce *Eneida* recurge la nu puţine lexeme de origine nelatină, cu deosebire slavă.

Îmi amintesc că, în contextul descris mai sus, am discutat cu profesorul Tohăneanu nu numai despre opţiunea sa lexicală, ci şi despre pasajul călinescian citat mai sus. Conversaţia aceasta a fost provocată şi de un articol publicat de colegul nostru de la Catedra de

[3] În ultimul moment, chiar înainte de a trimite spre publicare articolul, profesoara Otilia Hedeşan mi-a furnizat, la insistenţa mea, referatul d-sale, din care abia acum pot să citez: „ […] versiunea românească a *Eneidei* propusă de G. I. Tohăneanu mizează pe ceea ce doctoranda interpretează – cred corect – drept creare a culorii locale, «neaoşizare», a limbii, fapt obţinut prin utilizarea cuvintelor de alte origini decât cea latină. Elemente slave de diverse provenienţe, maghiarisme şi turcisme se regăsesc (corect) din abundenţă. […]. Efectul paradoxal pe care l-am resimţit citind teza este acela că traducerea Tohăneanu a *Eneidei* pariază pe «delatinizarea textului», pe «deromanizarea românei», or unul dintre crezurile cele mai importante pe care obişnuia să le formuleze profesorul era ideea că «şi atunci când vorbim despre daci vorbim în limba latină». Cum se explică o atare nepotrivire între ce spunea teoreticianul şi ce aplica traducătorul? Este vorba despre o realitate probată statistic această opţiune pentru neoşism în defavoarea termenului latin sau doar despre o notă posibilă a textului?”. Evident, la data când scria referatul Otilia Hedeşan nu cunoştea amănuntele discuţiilor pe care le-am purtat cu domnul Tohăneanu şi pe care le-am evocat în textul meu. Dacă-l va citi, va afla şi răspunsul la întrebarea, atât de justificată, din referatul său.

BDD-A23958 © 2014 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.25 (2026-11-07 16:08:23 UTC)

rusă, Ivan Evseev, articol în care era emendată (cu respectul cuvenit, trebuie să spun) radicala opinie călinesciană. M-am grăbit să susțin părerea lui Evseev, care mi s-a părut a fi de bun simț. Am făcut observația că George Călinescu, scriind atât de spectaculos, te subjugă stilistic, te face să uiți de argumente şi, drept consecință, te trezeşti că-i dai dreptate fără să mai reflectezi – eliberat de prejudecăți – asupra chestiunii. Am adăugat, în spiritul argumentației lui Evseev, că „divinul critic" selectează dirijat termenii pentru a-şi susține aserțiunea, căutând cu dinadinsul cuvinte „urâte" de origine slavă, precum: *babă, gârbov, pizmă, scârnav, slugă* etc., uitând de *dragoste, dumbravă, crâng, izvor* etc. De asemenea, când inventariază cuvintele de origine latină, uită tot cu dinadinsul de cele — destule — „maligne" sau necuvincioase... şi am înşirat câteva latineşti dintre cele mai „tari" pe care decența mă împiedică să le reproduc aici. Profesorul Tohăneanu, care în general nu gusta cu bucurie polemica „explicită", a devenit uşor retractil şi mi-a replicat că, la urma urmei, cuvintele de origine slavă, fiind vechi şi dezvoltând o floră derivativă remarcabilă, au beneficiat de suficient timp pentru a îmbrăca, în cele din urmă, „straie româneşti", deci până la urmă latineşti. A făcut apoi o demonstrație convingătoare adăugând imediat că doar peiorația elementelor lexicale turceşti poate fi pusă pe seama idiosincraziei noastre naționale. Şi mi-a mai atras atenția asupra unei subtilități la care nu mă gândisem până atunci: anume că slavonismele au păstrat în româneşte aproape neschimbat sensul lor din slava veche, peiorativ sau nu acesta, în timp ce cuvintele, neutre stilistic în turceşte, capătă nuanță peiorativă doar în româneşte. Mi-a furnizat imediat mai multe exemple precum *tertip* „plan", în turceşte, dar „plan malefic" în română, şi *rahat*, căruia limba noastră i-a adăugat, pe lângă sensul propriu de „produs dulce de cofetărie", sensul figurat pe care-l cunoaştem cu toții. În focul discuției, am adăugat faptul că până şi un termen grecesc precum *pragmatikos* „qui concerne l'action, qui concerne les affaires" (cum îi defineşte sensul marele dicționar *Trésor de la langue française informatisé*[4] când explică etimonul francezului

[4] http://atilf.atilf.fr/dendien

BDD-A23958 © 2014 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.25 (2026-11-07 16:08:23 UTC)

pragmatique), intrat în limba noastră pe vremea fanarioților de la Stambul, a devenit... *pramatie;* n-am uitat să completez imediat că neologismul *pragmatic,* pătruns în româneşte prin filieră franceză, a conservat exact sensul originar, acela de om... „cu simț practic". Am glumit în continuare imaginându-mi cum ar fi să întrebi de *hazna* la un hotel „five stars" sau de *toaletă* într-o localitate fără canalizare, cum ar fi... Podu-Turcului. În concluzie, elementele slave au fost preluate cu semantismul lor originar, în vreme ce cuvintele turceşti au fost degradate semantic ca reflex al repugnanței istorice față de stăpânul împilator. Constatăm aşadar că numai privind lucrurile în sincronie putem interpreta ca paradoxală atitudinea traducătorului. Prin această opțiune, G.I. Tohăneanu nu face altceva decât să elogieze implicit forța latinității românei care este capabilă să asimileze lexicul — alogen cândva —, topindu-l în matrițele fonetice şi morfolexicale moştenite de la romani (sonoritate vocalică, sufixe, prefixe, desinențe, alternanțe fonetice etc.). Devenind astfel româneşti, cuvintele slave împrumută în cel mai firesc mod cu putință „veşmintele latinității", cum îi plăcea alteori traducătorului să spună, jucându-se cu sinonimia *straie/veşminte*.

În urma acestei întrevederi cu profesorul Tohăneanu, am înțeles de ce nu a ezitat o clipă să folosească cuvinte de origine slavă în traducerea epopeii latine. Ba am înțeles chiar mai mult, anume că în felul acesta — intuitiv sau premeditat nu mai contează — profesorul elogia forța integratoare a românei. Şi încă am mai înțeles că astfel, recurgând la o polemică discretă şi cordială, dar cu atât mai convingătoare, le răspundea şi lui Sluşanschi, şi lui Fischer, şi lui Călinescu. Iar după 20 de ani mie şi după 40 de ani, prin intermediul meu, şi Otiliei Hedeşan.

N-am uitat, desigur, nici pledoaria lui Sluşanschi pentru oportunitatea neologismului în traducerea *Eneidei.* Am urmărit îndeaproape textul lui Tohăneanu şi am constatat că neologismul e o *rara avis* în traducerea sa, ceea ce mi se părea absolut firesc[5],

[5] Îmi amintesc, acum când scriu, o discuție cu profesorul Tohăneanu în timp ce efectuam corecturile în şpalt; d-sa m-a întrebat la telefon dacă totul e în regulă. Sesizând panica din glasul său, mi-am permis o glumă care l-a alertat teribil.

BDD-A23958 © 2014 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.25 (2026-11-07 16:08:23 UTC)

gândindu-mă că monosemantismul neologismelor şi prezenţa lor de dată recentă în limbă le conferă o notă frigidă, improprie pentru poezie. Marea surpriză, capabilă să-mi demoleze raţionamentul, a venit un an mai târziu, când G.I. Tohăneanu a publicat insolitul *Dicţionar de imagini pierdute,* unde reabilitează neologismul în plan expresiv. În acest dicţionar, profesorul pune sub lupă semantica neologismului din perspectivă diacronică şi ne dovedeşte că, pe măsură ce coborâm înspre originea lui, descoperim imagini concrete şi expresive, nebănuite la o lectură sincronă. Din acest dicţionar aflăm d.e. că *punctul,* provenit din lat. *punctum,* e „înţepătură", sens de la care nasc în continuare, unul câte unul, alte neologisme precum: *puncţie* şi *acupunctură* ori chiar *poantele* balerinelor cu care acestea... „înţeapă" podeaua; mai abstractul *poantă* nu-i altceva decât „înţepătura" anecdotei, sarea şi piperul ei, ceea ce ne dovedeşte că şi acest cuvânt, aparent atât de abstract, este legat strâns de concreteţea lat. *punctum.* Mai aflăm că *naveta* e un diminutiv de la *navă,* ajuns la noi prin filieră italiană, dar care, la rându-i, descinde din lat. *navis,* că *izolare* e comun cu *insulă,* acesta din urmă provenind din lat. *isola* şi câte altele! Nu era atunci de aşteptat ca omul care a scris o carte întreagă despre acest subiect — scoţând neologismul din categoria lexicală a monosemantelor reci, unde a fost el plasat de cei care i-au ignorat istoria —, să exploateze fenomenul în traducerea *Eneidei?* G.I. Tohăneanu îşi ignoră însă cu aplomb propria „descoperire". El

---

Sesizasem o eroare a tipografilor: *bieţii pastori* pentru *bieţii păstori.* M-am prefăcut că am luat de bun neologismul... *pastori* şi mi-am exprimat, chipurile, nedumerirea faţă de inadecvata prezenţă a acestuia în *Eneida.* La telefon, profesorul s-a supărat că-i pot atribui lui o asemenea gafă şi s-a arătat decepţionat că nu am fost în stare să observ o eroare tipografică elementară. M-a avertizat speriat să verific la a doua corectură dacă tipografii au îndreptat greşeala. Nu a uitat de ea şi, peste câteva zile, după ce îmi trecuse prin mână a doua corectură, m-a întrebat dacă s-a restabilit textul originar. Am continuat gluma şi i-am spus că, vai, de data asta s-a cules *băieţii păstori.* Brusc şi-a dat seama că am glumit încă de la început; mi-a replicat în acelaşi stil: „am să mai cer o corectură, nu cumva să apară *beţii păstori*".

BDD-A23958 © 2014 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.25 (2026-11-07 16:08:23 UTC)

ocoleşte voluntar neologismul în traducerea sa, acordând prioritate indiscutabilă cuvântului popular şi arhaismului[6].

Câțiva ani mai târziu, când a apărut varianta lui Sluşanschi, am remarcat prezența – parcimonioasă[7] totuşi – a neologismelor. Mai mult, în chiar prefața cărții, traducătorul ține să justifice, cumva prin ricoşeu, acceptarea lor: „limba română nu trebuie să sufere silnicii, nu trebuie forțată sau învechită artificial”[8]. Deruta mea a fost maximă, de-a dreptul dilematică; pe de o parte am început, încet-încet, să-i dau dreptate lui Sluşanschi, slujindu-mă tocmai de argumentele lui G.I. Tohăneanu din dicționarul său; şi aceasta pentru că acum găseam neologismul potrivit şi în logica-i istorică (fiind de sorginte latină sau neolatină), dar şi în logica-i estetică, câtă vreme el dezvoltă imagini. Pe de altă parte, când, în culmea derutei, l-am interogat asupra chestiunii pe Tohăneanu însuşi, acesta mi-a spus că decriptarea sensurilor originare ale neologismului e rezultatul efortului recuperator al lingviştilor, în vreme ce cititorul obişnuit ignoră filiația etimologică. Şi a continuat: „...iar cum traducerea e destinată tuturor cititorilor”... lăsând fraza suspendată, obligându-mă pe mine să descopăr, în chip de concluzie, regenta. Şi totuşi, cine are, până la urmă, dreptate? Tohăneanu sau Sluşanschi m-am întrebat? Abia într-un târziu, mi-am dat seama că, punând eu în termeni atât de ireconciliabili problema, am devenit victima propriei prejudecăți: anume aceea că adevărul artistic e unul singur; am înțeles în fine (cam greu!) că opțiunile contrare ale celor doi mari traducători sunt,

[6] „Oricât aş fi dorit să țin seama de exigențele cititorului modern de poezie, am fost nevoit, pentru ca «duhul arhaic» să se înstăpânească, să recurg la foarte puține neologisme, dar la un număr relativ mare de elemente lexicale şi de forme gramaticale specifice «scripturelor române»”. V. *Prefața* la Publius Vergilius Maro, *Eneida,* Timişoara, Editura Antib, 1994, p. 29.

[7] Mă aşteptam, în urma aserțiunilor lui Sluşanschi pe care le-am evocat la început, să descopăr o mulțime de neologisme în traducerea sa. Nu s-a întâmplat aşa. Diferență cantitativă există totuşi între cele două versiuni: la Sluşanschi sunt *rare,* la Tohăneanu *rarisime.* Nu putem şti cui i se datorează ponderea moderată a neologismului în varianta Sluşanschi (2000): replicii târzii la aserțiunea lui teoretică inițială (polemicii discrete, dacă vreți) din *Eneida* lui Tohăneanu (1994) sau „instinctului poetic” al traducătorului. Sau, poate, ambelor.

[8] *Ibidem,* p. 19.

BDD-A23958 © 2014 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.25 (2026-11-07 16:08:23 UTC)

ambele, de admirat: arhaismul reînvie „istoria" prin sonoritatea sa arhaică (aşa cum îi spune numele), în timp ce neologismul – (neo)romanic, prin excelenţă –, te trimite, etimologic vorbind, tot la istorie. Şi mai ales am înţeles ceva mult mai important, anume că „disputa fraternă" a celor doi e o pseudopolemică, că, la urma urmei, atunci când se întâlnesc doi filologi pur sânge pe tărâmul literaturii: IDEM EST SI DUO DICUNT NON IDEM.

Mă rezum la un exemplu; se pot, fireşte, găsi mai multe. Mai întâi textul latin:

Quid non mortalia pectora cogis, Auri sacra fames!

Varianta Tohăneanu (*blestemată* – din lat. pop. *blastimare,* lat. lit. *blasphemare*, *poftă* – din sl. *pohotěti*):

[la câte] Ticăloşii nu îi împingi tu pe oameni,

Tu*, blestemată poftă* de-avuţie!

Varianta Sluşanschi (*sacră*[9] – neologism din lat *sacer*, it. *sacro, foame* – din lat. *fames*):

...au la ce nu îndemni muritoarele inimi,

O, *sacră foame* de aur!

Revin, din altă perspectivă, la *Dicţionar*(ul) *de cuvinte pierdute* cu scopul de a pune în evidenţă gratitudinea autorului faţă de lecţia călinesciană. În prefaţă, profesorul relatează cum s-a născut ideea de a scrie acest dicţionar. Asistând la o conferinţă a lui George Călinescu, a fost surprins de utilizarea de către acesta a unor neologisme plasate în sintagme neobişnuite precum: „avânt *aviatic* al gâştelor", „licoare *exprimată* din struguri italici", „oraşe *exorbitante*". Asocieri stranii pentru un neofit. Având însă „latina în

[9] DEX-ul înregistrează următoarele sensuri ale lui *sacru :* „cu caracter religios, privitor la religie, sfânt, care inspiră sentimente de veneraţie, scump", ceea ce pare a fi în contradicţie flagrantă cu sensul atribuit de Sluşanschi în versurile citate. Nu e aşa. Filolog înnăscut, Sluşanschi recuperează un sens vechi al lat. *sacer :* „nelegiuit" (*homo sacerissimus* „cel mai nelegiuit om"). *Trésor de la langue française informatisé* îl înregistrează pe *sacre* cu sensurile cunoscute, adăugând, spre final, nuanţa mai rară, cu menţiunea: „Empl. blasfématoire". Problema semantică este tratată pe larg de Florea Lucaci în studiul *Propoziţii biblice, interpretări logico-filosofice,* Cluj-Napoca, Editura Eikon, p. 19: „Calificativul moral de bun sau rău al *sacrului* depindea de impactul asupra sufletului omului, adică era determinat de cum triumfă veneraţia sau aversiunea".

BDD-A23958 © 2014 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.25 (2026-11-07 16:08:23 UTC)

vine", profesorul a înțeles imediat că *aviatic* e de la *avis* „pasăre", că *a exprima* e „a presa înspre exterior", că *exorbitant*" e „în afara orbitei" etc. De aici până la observația că „răsucindu-ne către obârşia latină" a neologismelor descoperim imagini concrete pe care vorbitorii „nededa ți la umanioare" le ignoră. Şi peste 40 de ani (de două ori ca-n Dumas) a publicat, spre deliciul filologilor, insolitul dicționar. Profesorul nu a ascuns niciodată admirația lui față de Călinescu, ceea ce nu l-a împiedicat să... polemizeze, în stilu-i atât de subtil, cu acesta. Am arătat mai sus concepția lui despre slavonisme, diferită de a lui Călinescu şi cu câtă delicatețe a replicat. Mai jos, după citatul din Călinescu, replica lui G.I. Tohăneanu drept răspuns la ideea călinesciană privitoare la normele capodoperei.

Dar mai întâi Călinescu: „...sunt două ipoteze care se pot gândi: se poate găsi o metodă de a determina capodopera, ceea ce este totuna cu stabilirea mijloacelor de a produce capodopera; şi nu se poate găsi. Dacă s-ar găsi norma capodoperei, atunci s-ar întâmpla un lucru înspăimântător, vrednic de laboratoarele vechilor alchimişti. S-ar produce o dezvoltare de apocalips, fiindcă arta ar dispărea. Când am şti cum se face o poezie genială, toți am deveni mari poeți şi arta s-ar preface în industrie"[10].

Asta înseamnă, exagerând puțin, că acela care înțelege mecanismele ascunse ale capodoperei nu are cum să se folosească de ele când scrie – dacă scrie – literatură.

În studiile sale de stilistică, Tohăneanu a cercetat şi a surprins, nu o dată, subtilitățile artei literare. Spațiul mă obligă să mă rezum la una singură, dar pe care o socot în măsură să răspundă şi în numele celorlalte. Profesorul a scris pagini memorabile despre eufonia limbajului poetic, despre rimă, despre aliterație şi clauzulă, despre armonizarea vocabulelor sub ictus, despre ritm. Ar fi interesant de studiat efectele estetice ale eufoniilor în traducerile sale. Ne-am aştepta, conform aserțiunii călinesciene, ca arta lui să se prefacă în industrie. Că e aşa, că nu e aşa, fiecare e liber să stabilească, dar numai după ce-i parcurge, eliberat de prejudecăți, paginile. Trebuie

[10] G. Călinescu, *Principii de estetică.* Craiova, Editura „Scrisul românesc", 1974, p. 11.

BDD-A23958 © 2014 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.25 (2026-11-07 16:08:23 UTC)

să mă rezum, cum am spus, la un singur exemplu, dar cât de elocvent acesta, în care toată ştiinţa eufonică e prezentă în cel mai natural mod posibil şi în care nimic nu e strident, nici contrafăcut, iar textul, aglomerat de fricative şi africate, „sâsâie pentru a marca prezenţa şarpelui”, cum scria cândva Radu Petrescu în *Părul Berenicei*; reproduc fragmentar episodul morţii lui Laocoon şi a copiilor săi:

Pe-ale talazurilor line-ntinderi,
Cu largi încolăciri s-aştern pe mare
Doi şerpi (mă-nspaimă însăşi povestirea)
Şi, deopotrivă, către ţărm se-ndreaptă.
Cu piepturi înălţate peste ape,
Cu creştete ca sângele, semeţe,
Ei biruie talazurile mării,
Iar partea dindărăt a trupurilor
Bătea agale apa,-ncovoindu-şi
Spinarea în inele uriaşe.
S-aude şuier pe şuvoiul spumei
Şi iată-i că ating acum uscatul
Cu ochi scânteietori scăldaţi în sânge
În sânge şi în foc. Cu limbi în tremur
Se ling pe gurile şuierătoare.
[…]
Iar Laocoon, îmbălorat pe panglici
De neagra lor otravă, când încearcă,
Dar în zadar, cu mâinile-amândouă
Şerpeştile-nvălătuciri să sfarme,
Când zvârle-n slavă strigăte de groază...

şi aşa mai departe până la final. Îmi vine foarte greu să cred că aici a fost doar instinct poetic, nu şi aplicarea conştientă a unor „norme” dinainte cunoscute, mai ales în versuri precum: „S-aude şuier pe şuvoiul spumei” sau: „Cu ochi scânteietori scăldaţi în sânge”, iar înspre finalul episodului: „Când zvârle-n slavă sunete de groază”.

Nu e aceasta, fără îndoială, o polemică în sensul consacrat al cuvântului, e însă o replică intrinsecă, eliberată de orice (pre)concept teoretic. Şi un răspuns „poetic” la o întrebare „ştiinţifică”.

BDD-A23958 © 2014 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.25 (2026-11-07 16:08:23 UTC)

ENEIDA BY TOHĂNEANU OR ABOUT THE IMPLICIT POLEMIC
(REMEMBERS)
(Abstract)

Keywords: *archaism, aestethics, expressivity, neologism, polemic, translation*

The author is a student of Professor Tohăneanu, we may call him a close disciple of Professor Tohăneanu. In the '90s he collaborated as an editor and proofreader in Antib and Amarcord publishing houses where G.I. Tohăneanu published his translations from Vergilius (*Aeneid* and *Georgics*). In his evocation, I. Funeriu reveals intimate surprising details about Tohăneanu's creation laboratory and about the editorial process of his translations from the initial project phase till that of final manuscript when they are published in volume.

BDD-A23958 © 2014 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.25 (2026-11-07 16:08:23 UTC)